

จิตวิญญาณในมุมมองของตะวันออกและตะวันตก

Spirituality in East and West Perspectives

วัลภา คุณทรงเกียรติ * พย.ด.
Wanlapa Kunsongkeit, Ph.D.

บทคัดย่อ

จิตวิญญาณเป็นมิติหนึ่งของมนุษย์ที่มีความสำคัญต่อภาวะสุขภาพแบบองค์รวม แต่การพยาบาลด้านจิตวิญญาณมักจะถูกกละเลยมองข้าม เพราะความหมายของจิตวิญญาณยังไม่มีที่ชัดเจน และมีความหลากหลายทั้งนี้อาจเนื่องจากจิตวิญญาณมีลักษณะที่เป็นนามธรรมและมีความเกี่ยวข้องกับบริบทและวัฒนธรรม ทำให้เกิดความแตกต่างในการให้ความหมายของจิตวิญญาณ จากการศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับจิตวิญญาณในมุมมองทางตะวันออกและตะวันตกพบว่า จิตวิญญาณในทั้ง 2 มุมมองมีความเหมือนกันคือเป็นเรื่องของการมีสิ่งยึดเหนี่ยวของชีวิตที่ทำให้คนดำรงชีวิตอยู่อย่างมีความหมาย หากแต่มีความแตกต่างกันในรายละเอียดของสิ่งยึดเหนี่ยวของชีวิต

คำสำคัญ : จิตวิญญาณ สิ่งยึดเหนี่ยวของชีวิต

Abstract

Spirituality is an aspect of human being which effects to holistic health. However, spiritual nursing is often overlooked because definitions of spirituality has not been clear and universal. It is an abstract and involved in context and culture that make it different both east and west. From literature review about spirituality in east and west perspectives,

spirituality is having connectedness of life that makes human have meaningful life. Both of them are different in the detail of connectedness of life

Key words : Spirituality, connectedness of life

บทนำ

จิตวิญญาณไม่ใช่คำใหม่ แต่เป็นคำที่มีการกล่าวถึงมานาน โดยเฉพาะในวงการของพยาบาลพลเรือน ในดิงเกิล ได้กล่าวถึงมิติจิตวิญญาณไว้ว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่ภายในมนุษย์และใช้เป็นแหล่งของการเยียวยา (healing) (Martsolf & Mickley, 1998) และปัจจุบันองค์การอนามัยโลก (World Health Organization, 1998) ได้ให้ความสำคัญกับจิตวิญญาณว่าเป็นส่วนหนึ่งของภาวะสุขภาพ โดยได้นิยามคำว่า สุขภาพ หมายถึงภาวะที่เป็นสุขทางกาย ภาวะที่เป็นสุขทางใจ ภาวะที่เป็นสุขทางสังคม และภาวะที่เป็นสุขทางจิตวิญญาณ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าทั้งสี่มิตินี้ มิได้แยกจากกันหากแต่เชื่อมโยงเกี่ยวเนื่องกันและกันอย่างแยกไม่ออก และเป็นสิ่งที่พยาบาลควรให้ความสนใจ และให้การดูแลในเรื่องของจิตวิญญาณมากขึ้น (Chilton, 1998 ; Neuman, 1995 ; Watson, 1988 ; Wright, 1998) และปัจจุบันมีผู้ทำการศึกษาเกี่ยวกับจิตวิญญาณกับภาวะสุขภาพกันอย่างมากมาย ซึ่งผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าจิตวิญญาณมีผลดีต่อภาวะสุขภาพในหลายด้าน อาทิ

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ภาควิชาการพยาบาลอายุรศาสตร์และศัลยศาสตร์ คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

เช่น การป้องกันและส่งเสริมสุขภาพ (Levin, Larson & Puchalski, 1997 ; Miller, 1995 ; Oman & Reed, 1998 ; Walton & Clair, 2000) คุณภาพชีวิต (McMillan & Weitzner, 2000 ; Mytko, 2000 ; Tate & Forchheimer, 2002) ความผาสุก (Ancona, 2000 ; Hungelmann, Kenkel-Rossi, Klanssen & Stollenwerm, 1996 ; Mackenzie, Rajagopal, Meibohm & Lavizzo-Mourey, 2000) การเผชิญกับความเจ็บป่วย (Carson & Green, 1992 ; Flannelly, Weaver & Costa, 2004 ; Henry, 2003 ; Kim & Seidlitz, 2002)

อย่างไรก็ตาม บุคลากรที่ทำหน้าที่ดูแลภาวะสุขภาพของผู้รับบริการมักจะละเลยในมิติจิตวิญญาณ ซึ่งอาจเนื่องมาจากการยึดติดกับรูปแบบการรักษาย่อยแยกส่วน ทำให้ขาดการมองบุคคลในรูปแบบองค์รวม หรือจากการที่บุคลากรตระหนักถึงความสำคัญของมิติจิตวิญญาณของผู้รับบริการ แต่หวั่นไหวไม่กล้าสัมผัส เนื่องจากไม่เข้าใจเรื่องของจิตวิญญาณอย่างชัดเจน ประกอบกับจิตวิญญาณมีลักษณะเป็นนามธรรมที่จับต้องได้ยากและมีความเกี่ยวข้องกับบริบทและวัฒนธรรมของสังคมที่มีผลต่อการมองจิตวิญญาณ (Burkhart & Solari-Twadell, 2001 ; Narayanasamy, 2004 ; Strang, Strang & Ternestestedt, 2002) และยังมี ความแตกต่างกันในแต่ละบุคคล นอกจากนี้ยังเปลี่ยนแปลงได้ตลอดช่วงชีวิตของคน (Mooney & Timmins, 2007) จึงทำให้จิตวิญญาณถูกนิยามกันอย่างหลากหลายไม่อาจหา นิยามที่เป็นสากลได้ (Wink & Dillion, 2003)

ดังนั้น การทำความเข้าใจจิตวิญญาณในบริบททางสังคมที่แตกต่างกันระหว่าง 2 วัฒนธรรมหลักคือ ตะวันตกและตะวันออก จะช่วยให้ผู้ให้บริการมีความเข้าใจเรื่องของจิตวิญญาณได้มากขึ้นและสามารถตอบสนองความต้องการด้านจิตวิญญาณได้เหมาะสมกับบทความนี้จึงจะนำเสนอเกี่ยวกับนิยามของจิต

วิญญาณในมุมมองของตะวันตกและตะวันออกที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรม โดยคัดสรรเฉพาะคำหรือกลุ่มคำที่อธิบายถึงความหมาย คำนิยามและคุณลักษณะของจิตวิญญาณ จากรายงานการวิจัย เอกสารบทความวิชาการ และจากคอมพิวเตอร์โดยใช้ฐานข้อมูล CINAHL Ovid Medline ตำราและฐานข้อมูลวิทยานิพนธ์ในไทย ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1988-2007 (พ.ศ. 2531-2550) จำนวน 63 เรื่อง

จิตวิญญาณในมุมมองตะวันตก

สมัยก่อน จิตวิญญาณกับศาสนามักจะถูกมองว่าคล้ายกันมากจนมีการใช้สลับไปมาระหว่างคำ 2 คำ ทั้งที่ 2 คำนี้มีความแตกต่างกัน (Seller, 2001) จนเมื่อประมาณ 25 ปีที่ผ่านมา ความสนใจเรื่องจิตวิญญาณมีมากขึ้นและมีความพยายามที่จะแยกแยะคำ 2 คำนี้ให้เด่นชัดขึ้น (Roof, 1993) จนสามารถสรุปได้ว่า จิตวิญญาณมีความแตกต่างจากศาสนา (Swinton, 2006) เมื่อพิจารณาจากความหมายและรากศัพท์ของแต่ละคำจะพบว่า ศาสนา (religion) มีรากศัพท์มาจากภาษาละติน 'religio' ที่แปลว่าผูกมัด หรือเชื่อมโยงกับพระเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (Ingersoll, 1994) ที่ใช้เป็นกรอบในการเชื่อและการปฏิบัติเพื่อสื่อสารถึงความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับตนเอง คนในสังคมและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ศาสนาจึงเป็นสิ่งที่มีความแนบแน่นกับชีวิตของคนในสังคมมาก (Burkhardt, 1989) ในขณะที่จิตวิญญาณมีรากศัพท์มาจากภาษาละตินว่า 'spiritus' ที่แปลว่าลมหายใจ กำลังใจ และพลังของชีวิตที่มีอยู่ในตัวทุกคนและเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตมนุษย์ (Piles, 1990) กล่าวคือ คนมีจิตวิญญาณโดยไม่มีศาสนาได้ และศาสนาเป็นการแสดงออกอย่างหนึ่งของการมีจิตวิญญาณ (Burgess, 1997 ; Tu, 2006) หรืออีกนัยหนึ่งคือ จิตวิญญาณเป็นเสมือนการเดินทางไปสู่จุดหมาย ส่วนศาสนาเป็นเสมือนแผนที่ที่ทำให้คน

เดินทางไปสู่จุดหมายนั้นๆ ได้ (Pace, 2000)

อย่างไรก็ตามในยุคแรก จิตวิญญาณจะถูกนิยามบนพื้นฐานของศาสนาจูโด-คริสเตียน (Judeo-Christian) ที่มีความเชื่อในพระเจ้า (God) ที่ว่าพระเจ้าเป็นผู้สร้างมนุษย์และสรรพสิ่งในโลกนี้และพระเจ้าผู้สร้างมีอำนาจเหนือสรรพสิ่ง มนุษย์ถูกสร้างให้มีวิญญาณเพื่อไว้ติดต่อกับพระเจ้า ดังนั้นมนุษย์ต้องดูแลวิญญาณของตนเองให้บริสุทธิ์ ด้วยการปฏิบัติตามคำสอนทางศาสนาอย่างเคร่งครัดเพื่อจะได้ได้อยู่ใกล้ชิดกับพระเจ้า (ฟินิจ รัตนกุล, 2547) อิทธิพลของศาสนาได้เข้ามามีส่วนสำคัญในการให้ความหมายของจิตวิญญาณในวิชาชีพพยาบาลด้วย (McSherry, 2000 ; Naranayasamy, 1999) นักวิชาการทางการพยาบาลหลายคนจึงได้อธิบายว่า จิตวิญญาณเป็นเรื่องของความสัมพันธ์และความเชื่อที่มีต่อพระเจ้า แต่บางคนเห็นว่า การอธิบายจิตวิญญาณที่เกี่ยวกับพระเจ้า เป็นการอธิบายที่ใช้ได้เฉพาะกับคนที่นับถือศาสนาที่กลุ่มอเทวนิยม (Atheism) เท่านั้น ไม่สามารถนำมาใช้กับคนที่ไม่แน่ใจว่าพระเจ้ามีจริงหรือไม่ (Agnostics) หรือคนที่ไม่มีความเชื่อในเรื่องพระเจ้า (Secularism) (Turner, Lukoff, Barnhouse & Lu, 1995) ซึ่งนักมนุษยนิยม (Humanists) มองว่าจิตวิญญาณเป็นสิ่งที่มีความหมายมากกว่าศาสนา และเกี่ยวข้องกับความเป็นมนุษย์ไปทุกชน (Archley, 2000) เพราะปรัชญาของนักมนุษยนิยมคือ อุดมคตินิยม (Existentialism) ซึ่งเป็นแนวคิดที่พูดถึงสถานะที่มีอยู่จริงของมนุษย์ มุ่งเน้นให้บุคคลได้แสวงหาความหมายให้แก่ชีวิตของตนโดยมีการไตร่ตรอง และหาเหตุผลให้กับตัวเองว่าตัวเขานั้นมีชีวิตอยู่เพื่ออะไร จึงเป็นการมองที่มีขอบเขตกว้าง เน้นที่สติปัญญาของมนุษย์ และไม่พึ่งพาพระเจ้า โดยเห็นว่ามนุษย์เป็นผู้ที่มีความตระหนักรู้ในตนเอง มีสติปัญญา รู้จักศิลปะ ซึ่งจะเกี่ยวกับโครงสร้างทาง สังคม พันธุกรรม การเลี้ยงดู ฐานะ และสถานะภาพทางสังคมด้วย ดังนั้น

จิตวิญญาณจึงเป็นเรื่องของบุคคลที่มีลักษณะเฉพาะ (Unique) ที่ช่วยให้คนสามารถค้นหาความหมายของชีวิตได้ (Meaning in life) (Greenstreet, 1999) ซึ่งสอดคล้องกับเบิร์นดาร์ด (Burndard, 1988) ที่กล่าวว่า คนที่ไม่ได้เชื่อในเรื่องพระเจ้า จะค้นหาความหมายของชีวิตได้จากการทำงานหรือมีสัมพันธภาพกับบุคคลรอบข้าง เพราะมนุษย์ทุกคนมีศักยภาพที่จะเข้าใจ เอื้ออาทร ร่วมมือ และตระหนักถึงการกระทำของตนเอง อันจะช่วยให้คนมีการสร้างสัมพันธภาพและควบคุมพฤติกรรมของตนเองเพื่อให้มีชีวิตที่ดีและมีคุณค่า (Cumbie, 2001) จากแนวคิดของนักมนุษยนิยมดังกล่าวทำให้ความหมายของจิตวิญญาณเปลี่ยนจากความเชื่อทางศาสนาเพียงอย่างเดียวมาเป็นแนวคิดที่อิงกับความเป็นมนุษย์มากขึ้น และแยกออกจากศาสนาอย่างชัดเจน

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับจิตวิญญาณดังกล่าวข้างต้น ผู้เขียนพบว่า แนวคิดทางจิตวิญญาณเป็นเรื่องของสิ่งยึดเหนี่ยวหรือความสัมพันธ์และความหมายของชีวิต (Burkhardt, 1989 ; Chames & Moore, 1992 ; Dyson, Cobb & Forman, 1997 ; Golberg, 1998 ; Hover-Kramer, 1989 ; Kunsongkeit & McCubbin, 2002 ; Meraviglia, 1999 ; Reed, 1991 ; Sherman, 1996) ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 มิติตามแนวคิดของคาร์สัน (Carson, 1989) คือ มิติแนวตั้ง (Vertical dimension) กับมิติแนวนอน (Horizontal dimension) มิติแนวตั้งจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งที่อยู่เหนือตนเองได้แก่ พระเจ้า สิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ค่านิยม ส่วนมิติแนวนอนจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับตนเอง คนในสังคม ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ความสัมพันธ์ทั้ง 2 มิติจะช่วยให้คนมีแรงบันดาลใจ มีพลังขับเคลื่อน มีความหวัง มีความเข้มแข็ง มีความรัก รู้จักให้อภัย และมีความศรัทธาที่ทำให้คนเรามีความมุ่งมั่นที่จะค้นหาคำตอบให้กับ

ชีวิต โดยการหาความหมายและเป้าหมายของชีวิตได้ ซึ่งถือว่าเป็นตัวกำหนดความเป็นคนโดยสมบูรณ์ (Buck, 2006 ; Carson, 1989 ; Saunders & Restsas, 1998) เพราะ ความหมายของชีวิตคือ ความรู้สึกถึงคุณค่าของการมีชีวิตอยู่ ที่ทำให้คนดำรงชีวิตอยู่ได้ (Frankl, 1992)

ดังนั้น ไม่ว่าความหมายของจิตวิญญาณของ ตะวันตกจะอยู่บนพื้นฐานทางศาสนาหรือ อุดมคติทาง นิยมก็ตาม ก็จะมี ความหมายที่เกี่ยวข้องกับสิ่ง ยึดเหนี่ยวระหว่างคนกับคน พระเจ้า สิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และธรรมชาติที่ทำให้คนมีความศรัทธา ความรัก ความหวัง ความเข้มแข็ง และมีความ ต้องการที่จะแสวงหาความหมายของชีวิตที่เป็นสิ่ง สำคัญของการเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์

จิตวิญญาณในมุมมองตะวันออก

จิตวิญญาณทางตะวันออกจะได้รับอิทธิพล จากศาสนาเป็นอย่างมากเช่นเดียวกับทางตะวันตก (Richard & Bergin, 1997) ทำให้ศาสนาเป็นแกน สำคัญในการมองเรื่องของจิตวิญญาณที่แตกต่าง กันไปตามความเชื่อของแต่ละศาสนาอาทิเช่น ศาสนา ฮินดู พุทธ อิสลาม เต๋า ซินโต ขงจื้อ เป็นต้น แต่ ศาสนาฮินดู และพุทธจะมีอิทธิพลที่สำคัญ ความ เข้าใจของคนตะวันออกเกี่ยวกับความหมายของจิต วิญญาณ จึงมีพื้นฐานมาจากคำสอนของ 2 ศาสนานี้ ศาสนาฮินดูกล่าวว่า สรรพสิ่งทั้งหลายเกิดจากพระเจ้า ที่ศาสนาฮินดูเรียกว่า พระพรหม มนุษย์จะมีอาตมัน (วิญญาณ) อยู่ในตัวที่จะบริสุทธิ์สามารถไปอยู่รวม กับพระเจ้าได้ก็ต้องทำอาตมันให้บริสุทธิ์ด้วยการ ทำตัวให้หลุดพ้นจากโลกของวัตถุ ซึ่งศาสนาฮินดู ถือว่าเป็นมายา มนุษย์ต้องไม่หลงติดในโลกละโลกของวัตถุ และพยายามหาทางให้อาตมันไปรวมเป็นเอกภาพกับ พระเจ้าให้ได้ด้วยการบำเพ็ญตะบะและโยคะประเภท ต่างๆ (พินิจ รัตนกุล, 2547) ส่วนศาสนาพุทธ จะไม่

ยึดติดอยู่กับพระเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ที่สร้างโลกและลิขิต ความเป็นไปต่างๆ แต่จะเป็นศาสนาแห่งเหตุผลที่สอน ให้คนไม่เชื่ออะไรง่ายๆ และจะอธิบายว่า มนุษย์มี วิญญาณคือการรับรู้ในสิ่งที่เป็นจริง ไม่ติดอยู่กับวัตถุ และเป็นอิสระจากความโลภ โกรธ และหลง ดังนั้นจะ ให้ความสำคัญกับการแสวงหาและพัฒนาจิตวิญญาณ เพื่อการรู้แจ้ง เห็นจริง จะได้หลุดพ้นจากกิเลสตัณหา ด้วยการปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับ อริยสัจสี่ และมรรคแปด ซึ่งจะนำไปสู่ความสุขตาม ศาสนาพุทธได้อย่างแท้จริง (พินิจ รัตนกุล, 2547 ; แสง จันทรวงศ์, 2544)

ในประเทศไทยเอง จิตวิญญาณเริ่มเป็นที่รู้จัก อย่างกว้างขวางมากขึ้นจากการปฏิรูประบบสุขภาพ ในปีพ.ศ.2544 แต่ก็ประสบปัญหาในการนิยาม เช่นเดียวกันเพราะเรื่องของจิตวิญญาณได้รับ อิทธิพลมาจากตะวันตกที่นักวิชาการไทยหลายคน เห็นว่าจิตวิญญาณของตะวันตกไม่สามารถอธิบายใน บริบทของไทยได้ (Richard & Bergin, 1997) ผู้เชี่ยวชาญด้านจิตวิญญาณของไทยหลายคนเห็นว่า จิตวิญญาณเป็นเรื่องของศาสนา พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) (2544) อธิบายว่า จิตวิญญาณเป็น เรื่องของปัญญา (Wisdom) ที่ช่วยให้คนหลุดพ้น จากกิเลสตัณหา (Passion) และความทุกข์ไปสู่ ความสุข ซึ่งสอดคล้องกับนายแพทย์ประเวศ วะสี (2001) ที่เห็นว่าจิตวิญญาณเป็นสภาวะทางจิตที่ สูงส่งที่ไม่มีความเห็นแก่ตัวและมีเป้าหมายคือถึงซึ่ง การรู้แจ้ง แต่ในขณะที่เดียวกันก็ยังมีผู้เชี่ยวชาญบางคน ที่มีทัศนะที่แตกต่างออกไปอาทิเช่น นพ.โกมาตร จึง เสถียรทรัพย์ (Chuangsatiansup, 2002) ที่เห็นว่า จิตวิญญาณไม่ควรจำกัดอยู่แค่เพียงศาสนาแต่ควร ครอบคลุมไปถึงเรื่องบุคคลตามแนวคิดของนักมนุษย นิยมซึ่งสอดคล้องกับทัศนีย์ ทองประทีป (2545) ที่ สรุปความหมายจิตวิญญาณเป็น 2 มิติเหมือนทาง ตะวันตก และจากการศึกษาของวัลภา คุณทรงเกียรติ

(Kunsongkeit, 2004) เกี่ยวกับสุขภาพทางจิตวิญญาณของคนไทย ก็พบว่า จิตวิญญาณเป็นเรื่องของสิ่งยึดเหนี่ยวในชีวิตที่หมายถึง ศาสนา สิ่งเหนือธรรมชาติ (ผี สิ่งศักดิ์สิทธิ์) คนในครอบครัวและเพื่อนที่ทำให้เกิดความหวัง มีกำลังใจ มีพลังที่จะมีชีวิตอยู่ และมีความสุขในชีวิต

ดังนั้น การให้ความหมายของจิตวิญญาณทางตะวันออก จะมีความเกี่ยวข้องกับศาสนาเป็นอย่างมากที่เป็นไปตามความเชื่อของแต่ละศาสนา ที่ทำให้นักดำเนินชีวิตหรือปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาเพื่อไปถึงจุดมุ่งหมายตามแต่ละศาสนา แต่ปัจจุบันก็จะมีแนวคิดสมัยใหม่ที่ไม่ยึดติดกับศาสนาเช่นเดียวกับทางตะวันตก ทำให้การให้ความหมายของจิตวิญญาณมีความหลากหลายขึ้นไม่เฉพาะเจาะจงในเรื่องศาสนาเพียงอย่างเดียว

สรุป

จิตวิญญาณมีความเป็นนามธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบทและวัฒนธรรมทางสังคม ที่อาจทำให้ได้รับการนิยามที่แตกต่างกันไป แต่จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า ความหมายของจิตวิญญาณใน 2 มุมมองมีทั้งความเหมือนและแตกต่างกัน ในด้านความเหมือนมี 2 ประเด็นคือ ประเด็นแรก การยอมรับว่า จิตวิญญาณเป็นสิ่งที่มียู่ในคนทุกคนและมีความสำคัญกับคนในการมีชีวิตอยู่ ประเด็นที่สองคือ การให้ความหมายของคำว่า จิตวิญญาณ โดยในระยะแรกทั้ง 2 มุมมองจะเป็นการให้ความหมายที่เกี่ยวข้องกับศาสนาเป็นสำคัญ เนื่องจากศาสนาเป็นสิ่งที่มีความใกล้ชิดและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต ความรู้สึกนึกคิดของคนในสังคมเป็นอย่างมาก ทำให้ศาสนาเป็นเสมือนสิ่งยึดเหนี่ยวที่ทำให้คนในสังคมดำรงชีวิตอยู่อย่างมีความสุขได้ ต่อมา แนวคิดของนักมนุษยนิยมที่ให้ความสำคัญกับความเป็นมนุษย์ได้เข้ามามีบทบาทในสังคมมากขึ้น ทำให้การให้ความหมาย

ของจิตวิญญาณเริ่มเปลี่ยนแปลงไป มีความหลากหลายและไม่ยึดติดกับศาสนาเพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับสิ่งแวดล้อม คนกับธรรมชาติมากขึ้น และมีจุดหมายอยู่ที่การดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความหมาย และมีคุณค่าเพิ่มเติมเข้ามา ส่วนสิ่งที่แตกต่างกันก็คือ การอธิบายว่าสิ่งยึดเหนี่ยวนั้นคืออะไร โดยเฉพาะสิ่งยึดเหนี่ยวที่เป็นความเชื่อ ความศรัทธานั้นย่อมแตกต่างกันในแต่ละวัฒนธรรม โดยเฉพาะ ศาสนา ศาสนาทางตะวันตกจะยึดมั่นในพระเจ้าหรือบุคคลเป็นสำคัญ ในขณะที่ศาสนาทางตะวันออกจะยึดที่คำสอนของศาสนาและการปฏิบัติตามคำสอนเพื่อให้ไปถึงเป้าหมายคือความสุข นอกจากนั้น ทางตะวันออก ยังมีความเชื่อในเรื่องของผี และไสยศาสตร์ที่เข้ามามีผลต่อการดำเนินชีวิตของคนในสังคมด้วย ดังนั้นการนิยามจิตวิญญาณเพียงความหมายเดียว อาจทำให้เกิดข้อจำกัดในการให้การพยาบาลด้านจิตวิญญาณได้ จึงควรมีความยืดหยุ่น เพื่อช่วยให้บุคคลสามารถพัฒนารูปแบบการดูแลที่สามารถปฏิบัติได้จริง

เอกสารอ้างอิง

- ทัศนีย์ ทองประทีป. (2545). การส่งเสริมสุขภาพด้านจิตวิญญาณ. *วารสารสภาการพยาบาล*, 17 (3), 51-61.
- ประเวศ วะสี. (2544). สุขภาวะทางสังคม/สุขภาพทางจิตวิญญาณ. *วารสารหมอชาวบ้าน*, 22, 41-46.
- พินิจ รัตนกุล. (2547). จิตวิญญาณ : มิติใหม่ของการดูแลสุขภาพ. *วารสารเกื้อการุณย์*, 11 (1), 3-9.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2544). *พุทธธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- แสง จันทร์งาม. (2544). *พุทธศาสนวิทยา*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ : บริษัทสร้างสรรค์บุ๊คส์ จำกัด.
- Ancona, A. L. C. (2000). Relationship between spirituality and wellness among prospective physicians. (Doctoral Dissertation, Texas Woman's University, 2000) *Dissertation Abstract International*, 61/06, 2968.
- Atchley, R. C. (2000). Spirituality. In T. R. Cole, R. Kastenbaum, & R. E. Ray (Eds.), *Handbook of the humanistic aging* (pp.324-341). New York : Springer.
- Buck, H. G. (2006). Spirituality : Concept analysis and model development. *Holistic Nursing Practice*, 20 (6), 288-292.
- Burnard, P. (1988). The spiritual needs of atheists and agnostics. *Professional Nurses*, 4, 130-132.
- Burgess, W. A. (1997). *Psychiatric nursing*. Stamford, CA : Appleton & Lange.
- Burkhardt, M. A. (1989). Spirituality : An analysis of the concept. *Holistic Nursing Practice*, 3, 69-77.
- Burkhardt, L., & Solari-Twadell, A. (2001). Spirituality and religiousness : Differentiating the diagnosis through a review nursing literature. *Nursing Diagnosis*, 12 (2), 45-52.
- Carson, V. B. (1989). *Spiritual dimensions of nursing practice*. Philadelphia : W.B. Saunders
- Carson, V. B., & Green. H. (1992). Spiritual well-being : A predictor of hardness in patients with acquired immunodeficiency syndrome. *Journal of Professional Nursing*, 8, 209-220.
- Charnes, L. S., & Moore, P. S. (1992). Meeting patients' spiritual needs : The Jewish perspective. *Holistic Nursing Practice*, 6, 64-72.
- Chilton, B. A. (1998). Recognizing spirituality. *Image : The Journal of Nursing Scholarship*, 30 (4), 400-402.
- Chuengsatiansup, K. (2002). Spirituality and health : An initial proposal to incorporate spiritual health in health impact assessment. *Environmental Impact Assessment Review*, 5272, 1-13.
- Cumbie, S. A. (2001). The integration of mind-body-soul and the practice of humanistic nursing. *Holistic Nursing Practice*, 158, 56-62.
- Delgado, C. (2005). A discussion of the concept of spirituality. *Nursing Science Quarterly*, 18 (2), 157-162.
- Dyson, J., Cobb, M., & Forman, D. (1997). The meaning of spirituality : A literature review. *Journal of Advanced Nursing*, 26, 1183-1188.
- Frankl, V. E. (1992). *Man's search for meaning* (4th ed.). Boston: Bearson Press.
- Golberg, B. (1998). Connection : An exploration of spirituality in nursing care. *Journal of Advanced Nursing*, 27, 836-842.
- Flannelly, K.J., Weaver, A.J., & Costa, K.G. (2004). A systematic review of religion and spirituality in three palliative care journals, 1990-1999. *Journal of Palliative care*, 20, 50-56.

- Greenstreet, W. M. (1999). Teaching spirituality in nursing : A literature review. *Nurse Education Today*, 19, 649-658
- Henry, N. (2003). Construction of spirituality in contemporary nursing theory. *Journal of Advanced Nursing*, 42, 550-557.
- Hover-Kramer, D. (1989). Creating a context for self healing : The transpersonal perspective. *Holistic Nursing Practice*, 3, 27.
- Hungelmann, J., Kenkel-Ross, E., Klases, L., & Stollenwerk, R. (1996). Focus on spiritual well-being : Harmonious interconnectedness of mind-body-spirit-use of The JAREL Spiritual Well-Being Scale. *Geriatric Nursing*, 17, 262-266.
- Ingersoll, R. E. (1994). Spirituality, religion, and counseling : Dimensions and relationship. *Counseling and Values*, 38, 98-111.
- Kim, Y., & Seidlitz, L. (2002). Spirituality moderates the effect of stress on emotional and physical adjustment. *Personality and Individual Differences*, 32, 1377-1390.
- Kunsongkeit, W. (2004). Spiritual health of Thai people. *Thai Journal of Nursing*, 8 (1), 64-82.
- Kunsongkeit, W., & McCubbin, M.A. (2002). Spirituality : A concept analysis. *Thai journal of Nursing*, 6 (4), 231-240.
- Levin, J. S., Larson, D., & Puchalski, C. (1997). Religion and spirituality in medicine : Research and education. *Journal of the American Medical Association*, 279, 792-793.
- Litwinczuk, K. M. & Groh, C.J. (2007). The relationship between spirituality, purpose in life, and well-being in HIV-positive persons. *Journal of the Association of Nurses in AIDS Care*, 18 (3), 13-22.
- Mackenzie, E. R., Rajagopal, D. E., Meibohm, M., & Lavizzo-Mourey, R. (2000). Spiritual support and psychological well-being : Older adults' perceptions of the religion and health connection. *Alternative Therapeutic Health Medicine*, 6, 37-45.
- Martolf, D. S., & Mickley, J.R. (1998). The concept of spirituality in nursing theories : Differing world views and extent of focus. *Journal of Advanced Nursing*, 27, 294-303.
- McMillan, S. C., & Weitzner, M. (2000). How problematic are various aspects of quality of life in patients with cancer at the end of life? *Oncology Nursing Forum*, 27, 817-823.
- McSherry, M. (2000). *Making sense of spirituality in nursing practice*. London : Churchill Livingstone.
- Meehan, C. (2002). Promoting spiritual development in the curriculum. *Pastor Care Education*, 20, 16-24.
- Meraviglia, M. G. (1999). Critical analysis of spirituality and its empirical indicators. *Journal of Holistic Nursing*, 17, 18-33.
- Miller, M. A. (1995). Culture, spirituality, and women's health. *Journal of Obstetric, Gynecology and Neonatal Nursing*, 24, 257-263.
- Mytko, J. J. (2000). Associations between quality of life and the spiritual and religious beliefs and practices of men with prostate cancer (Doctoral dissertation, Northwestern University, 1999). *Dissertation Abstracts International*, 60/12, 6376.
- Narayanasamy, A. (1999). A review of spirituality as applied to nursing. *International Journal of Nursing Studies*, 36, 117-125.
- Narayanasamy, A. (2004). The puzzle of spirituality : A guide to practical assessment.

British Journal of Nursing, 13 (19), 1140-1145.

Neuman, M. A. (1995). *The Neuman systems model* (3rd ed.). Norwalk, CT : Appleton & Lange

Oman, D., & Reed, D. (1998). Religion and mortality among the community-dwelling elderly. *American Journal of Public Health*, 88, 1469-1475.

Pace, J. C. (2000). Spiritual issues. In G. J. Moore-Higgs (Ed.), *Women and cancer : A gynecologic oncology nursing perspective* (pp.502-520) (2nd ed.). Boston : Jones & Bartlett.

Reed, P. G. (1991). Spirituality and mental health in older adults : Exant knowledge for nursing. *Family Community Health*, 14(2), 14-25.

Richards, P. S., & Bergin, A. E. (1997). *A spiritual strategy for counseling and psychotherapy*. Washington, DC : American Psychological Association.

Roof, W. C. (1993). *A generation of seekers : The spiritual journeys of the baby boom generations*. San Francisco : Harper.

Saunders, J., & Restsas, A. (1998). Spirituality and nursing : Toward an ontological understanding. *Collegian*, 5 (1), 16-19.

Sellers, S. C. (2001). The spiritual care meanings of adults residing in the Midwest. *Nursing Science Quarterly*, 14, 239-243.

Sherman, D. W. (1996). Nurses' willingness to care for AIDS patients and spirituality, social support, and death anxiety. *Image : Journal of Nursing Scholarship*, 28, 205- 213.

Strang, S., Strang, P., & Trenestedt, B. (2002). Spiritual needs as defined by Swedish

nursing staff. *Journal of Clinical Nursing*, 11 (1), 48-57.

Swinton, J. (2006). Identity and resistance : Why spiritual care needs "enemies". *Journal of Clinical Nursing*, 15 (9), 918-928.

Tate, D. G., & Forchheimer, M. (2002). Quality of life, life satisfaction, and spirituality : Comparing outcome between rehabilitation and cancer patients. *American Journal of Physical Medicine and Rehabilitation*, 81 (6), 400-410

Tu, M. (2006). Illness : An opportunity for spiritual growth. *Journal of Alternative and Complementary Medicine*, 12 (10), 1029-1033.

Turner, R. P., Lukoff, D., Barnhouse, R. T., & Lu, F. G. (1995). Religious or spiritual problem : A culturally sensitive diagnostic category in The DSM-IV. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 183, 435-444.

Walton, J., & Clair, K. (2000). "A beacon of light" : Spirituality in the heart transplant patient. *Critical Care Nursing Clinics of North America*, 12, 87-99.

Watson, J. (1988). *Nursing : Human science and human care : A theory of nursing*. New York : National League for Nursing.

Wink, P. & Dillon, M. (2003). Religiousness, spirituality, and psychosocial functioning in late adulthood : Findings from a longitudinal study. *Psychological Aging*, 18, 916-924.

Wright, K. B. (1998). Professional, ethical, and legal implications for spiritual care in nursing. *Image : Journal of Nursing Scholarship*, 30, 81-83.

World Health Organization. (1998, January). The 101 st session of the executive Board, eight meeting, Geneva.